

Miroslav KRAVAR
Filozofski fakultet, Zadar

OKO TOPONIMA RAGUSA ZA DUBROVNIK

Etimološki sporno mjesno ime lat. *R(h)agusa*, tal. *Ragusa* itd. za Dubrovnik bilo je od davnine predmet znanstvene pažnje pa je, osobito pod vjekovno živim dojmom hipoteze cara Konstantina VII. Porfirogeneta, u biti pučke, nastao i niz suvremenih znanstvenih (P. Skok, G. Alessio, E. Čabej i dr.). Ovdje se predlaže kao etimon imena gotov grčki leksem *rhagoûs(s)a* (sc. *nêsos*), ženski rod pridjeva u značenju 'pun pukotina, rasjelina, škrapa i sl.' (tj. otok), što dobro odgovara i konfiguraciji obale dotičnoga situsa.

Grad se Dubrovnik u neizvjesno koliko stoljeća svoje povijesti javlja pod dvama jezično različitim imenima, starijim predslavenskim *R(h)agusa* ili *R(h)agusium/R(h)acusium* i novijim slavenskim Dubrovnik, koja su obadva i dan-danas živa, makar i na području različitih jezika.¹ Dok bi slavensko ime grada, kako se uzimalo od starodubrovačkih vremena pa sve do Petra Skoka uključivo, bilo etimološki, dakle po porijeklu i značenju, poznato i, štaviše, samo po sebi jasno (usp. prasl. *dąbrava* ili *dąbrova*, tj. 'šuma',² iako se u novije vrijeme i to shvaćanje dovodi u sumnju, na čemu se ovdje nećemo zadržavati,³ ne može se to isto, a ni išta slično, tvrditi o njegovu predslavenskom imenu, bolje reći — varijantama toga imena, tako da je ono od samoga početka sve do u naše

¹ Ime *Dubrovnik*, koje je donedavno bilo ograničeno uglavnom na slavenski svijet, danas se pod utjecajem našega jadranskog turizma sve više nameće i romanskim, a pogotovo germanskim jezicima potiskujući u njima naziv *Ragusa*.

² U Milecijevoj kronici iz XIV. st. čitamo:

Rhagusam dicunt, quae sclavonice D u b r o v n i k

Dicitur a sylva, quia sylva fuit locus ille,

In quo nunc urbs est, et d u b r a v a sylva vocatur.

Sjetimo se usput da i naslov Gundulićeve *Dubravke* počiva na istoj asocijaciji.

³ Riječ je o domišljanju trojice naših stručnjaka, Ž. Muljačića: *Dubrovnik* < **(Castellu de Epi)daurovo*, V. Putanca: < **(epi)Daurovnik* i D. Alerića: < **(Ad)urbe Nova*; usp. o tome danas V. Koščak, *Epidaurum — Ragusium — Laus — Dubrovnik*, *Analitički Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 27 (1989), str. 7 i d., napose 22 i d., gdje pisac posreduje između prva dva mišljenja odbijajući treće.

dane ostalo nejasno i sporno. U Skokovu *Etimologijskom rječniku* navedena je gotovo sva važnija literatura predmeta, starija i novija, ali kao zaključak čitamo mišljenje da bi ime *Ragusa* ili *Ragusi*, u navodno starijim oblicima *Rausa/Rausi* bilo predrimskoga ili čak predgrčkoga porijekla.⁴ Ovdje se, naravno, ta prešutno ilirska hipoteza, baš kao i drugdje mediteranska, nameće samo stoga što su do danas zakazali pokušaji da se ime protumači kao latinsko ili grčko, kad je već očevidno da nije slavensko. Stoga se čini da bi bilo vrijeme da se ta hipoteza, postavljena iz nužde, suoči s kakvom drugom, po mogućnosti vjerojatnijom.

No prije toga treba da se, bar u najkraćim crtama, osvrnemo na tok dosadašnjega istraživanja etimologije imena *Ragusa* i njegovih varijanata.

Zanimljivo je da se gotovo čitava diskusija, od početka do danas, vodila u znaku, ili bar u sjeni, pučke etimologije cara Konstantina VII Porfirogeneta, prema kojoj bi ime *Ragusa*, po njemu *Ῥαούσιον* ili, skraćeno, *Ῥαούσι(ν)*, potjecalo od dalmatsko-romanske riječi *λαῦ* u značenju *‘κρημνός’*, tj. *‘strmina’* kako bi se — navodno — bio zvao stjenoviti otočić na koji bi se oko god. 615. bili sklonili bjegunci iz obližnjega Epidaura pred avarsko-slavenskom najezdom. Tako bi onda *Ῥαουσαῖοι* bili nekadašnji *Λαυσαῖοι*, pri čemu bi tobože bila po srijedi promjena početnoga *λ* u *ρ*.⁵ To isto tumačenje daje i pop Dukljanin, osim što se u njega ono *λαῦ* već mijenja u *laus*.⁶ Znanstveno je tu pučku etimologiju više puta izlagao, bolje reći nego zastupao, među prvima Skok, i to iz jednoga rada u drugi.⁷ Najprije, u samom početku, carevo *λαῦ* izvodi iz lat. *labes* *‘pećina’*, držeći da bi osnova *rau-* mogla biti ilirska, zatim za rom. *lau* odnosno *lava* i hrv. *lāvi* daje preko dvadeset potvrda što u gradu što izvan njega ili čak drugdje u Dalmaciji, ali se ujedno zbog neuobičajena prijelaza početnoga *l* u *r* izričito ograđuje od razvoja *Lausa > Rausa*, označujući ovo drugo kao predlatinski, sada već izričito kao ilirski element, potom, na drugom mjestu, opet visoko ocjenjuje carevu obaviještenost o mikrotoponimiji grada, ali se o vrijednosti njegove etimologije ne izražava, a onda sve to sažimlje drugdje u istom smislu, da bi, napokon, u *Etimologijskom rječniku*, kako smo vidjeli, spornu etimologiju otvoreno prepustio učenom caru, pri čemu se *Ragusium*, najprije tobože *Rausi/Rausa*, a tek onda *Ragusa*, označuje kao predrimski, pa čak i predgrčki,

⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* III, Zagreb 1975, s.v. *Ragusium*.

⁵ *De administrando imperio*, c. 29, 217; izd. Gy. Moravcsik i R. H. Jenkins, Washington 1967², str. 134.

⁶ *Ljetopis popa Dukljanina*, c. 26; izd. V. Mošin, Zagreb 1950, str. 70.

⁷ To su sljedeći njegovi radovi: Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, *Starohrvatska prosvjeta*, n.s., 1 (1927), str. 60 i d.; *Les origines de Raguse: Etude de toponymie et de linguistique historique*, *Slavia* 10 (1931), str. 449 i d.; *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split 1934, str. 203 i d., i bilješka u članku *Einiges Neue aus dem Altdalmatischen und dem Serbokroatischen*, *Zeitschrift für Romanische Philologie* 57 (1937), str. 462 i d.

misli se — ilirski toponim nepoznata značenja.⁸ U međuvremenu su se javili i neki drugi stručnjaci s drukčijim shvaćanjima, ali i dalje u istom carevu krugu misli: kao prvi, G. Alessio,⁹ koji oštro polemizira sa Skokom kako bi dokazao mogućnost prijelaza $l > r$, ali na razini i inače slabo poznatoga mediteranskog jezičnog sloja kao supstrata, a za njim A. Mayer,¹⁰ koji u spornom pitanju ostaje i sam pri korijenu **leus*, iako prema Alessiju izražava sumnju u razloge prijelaza *lausa > Rausa* u našem osamljenom slučaju; i, kao posljednji, dotakao se uzgred našega pitanja V. Putanec,¹¹ koji također nastoji dokazati mogućnost prijelaza *Lausa* u *Rausa*, možda pod utjecajem nekoga jezika (grčkog?) ili, vjerojatnije, zbog disimilacije iz skupa sa članom: *la Lausa*.¹²

Unatoč zavidnom daljem razvoju povijesne, pa i arheološke evidencije u naše vrijeme, koja je o razdoblju od Epidaura preko Raguzija do Dubrovnika stvorila uvelike novu sliku, etimologija imena *Ragusa*, kao i ona imena *Dubrovnik*, jedva da se pomakla s mrtve točke.¹³

No treba imati na umu da nam je careva etimologija $\Lambda\alpha\upsilon\sigma\alpha\iota\tau\omicron\iota > \text{'}\Pi\alpha\omicron\upsilon\sigma\alpha\iota\tau\omicron\iota$, oko koje se i dalje tapka, ostavila u nasljeđe ne jednu nego tri fonološke nedoumice: ne samo onu prvu — teško dokazivi prijelaz početnoga l u r , nego također, kao drugo, neobjašnjenu razliku između tautosilabičkoga diftonga u $\lambda\alpha\upsilon$ (u carevu izgovoru očevitno već [laf] kao $\tau\alpha\upsilon$ [taf]) i heterosilabičkoga skupa u $\text{'}\Pi\alpha\omicron\upsilon$ - i, kao treće, također slabo objašnjiv pomak akcenta: $\acute{a}u > \acute{a}i$.¹⁴ Dodamo li svemu i to da ilirski rječnik, koliko nam je dostupan, poznaje koliko-toliko korijen *lau-*,¹⁵ dok korijena *rhau-* inače uopće ne poznaje, teško je vidjeti u kojem bi jezičnom sloju bilo došlo do triju navedenih promjena, pogotovo kad bi

⁸ *Etimologijski rječnik* III, nav. mj.

⁹ G. Alessio, *Il nome di Ragusa*, *Belićev zbornik*, Beograd 1937, str. 61 i d.

¹⁰ A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier* I i II, Wien 1957-1959, str. 282 i d. odnosno 94.

¹¹ V. Putanec, Refleksi aloglotskog diftonga *au* u hrvatsko-srpskom jeziku, *Filologija* 6 (1970), str. 155 i d., posebno 159 i d.

¹² Danas i ta mišljenja sintetizira Koščak; usp. nav. dj., str. 30 i d.

¹³ Mislim osobito na povijesne radove G. Novaka, J. Lučića i Koščaka, o čemu v. u ovoga posljednjeg, nav. dj., str. 7 i d.

Rijedak je lingvist koji u tom pitanju pokušava nešto drugo E. Čabej, *Studime gjuhësore* I, Prishtinë 1976, str. 103 i d., koji polazi od alb. *rrush* 'grožđe' (usp. alb. *Rush* 'Dubrovnik'), ali uz pretpostavljeno **ragus* prema grč. ῥάξ, gen. ῥάγος 'zrno grožđa', sugerirajući dakle, "ilirsko-albanski" etimon, v. o tome dalje, bilj. 28. (Jedna ranija ilirska, ali ne i albanska, etimologija C. Jirečka, *Die Bedeutung von Ragusa*, Wien 1899, str. 41, u vezi s imenom sela *Orgus* kod Livna, tobože iz korijena *Arg-/Rag-*, nije privukla veće pažnje.)

¹⁴ Alessio spominje i te dvije nedoumice, ali ih ne rješava ni on; usp. nav. dj., str. 62 i 63; što se tiče promjene $l > r$, on je smatra osobitom pojavom mediteranskih supstrata; v. str. 65 i d.

¹⁵ Usp. Mayer, nav. dj. II, str. 70, s.v. **leus*- 'Stein'; v. također H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier* I, Wiesbaden 1955, str. 69 i d.

dalm.-rom. *lau* moglo biti i relikt iz jadransko-dorskoga greцитeta (*λάφας ili sl.).¹⁶

Toliko o dosadašnjem stanju istraživanja našega pitanja.

* * *

Prije nego pođemo dalje, vratimo se začas na Skoka, koji je najdulje i najviše dubao oko etimologije imena *Ragusa* da bi ga na koncu kao predrimski ili čak predgrčki toponim *Rausa* nepoznata značenja ostavio pod upitnikom. Tu bismo mogli s Horacijem reći:*quandoque bonus dormitat Homerus*, ali bi valjalo i naglasiti da naš zaslužni lingvist etimologiju cara Konstantina nije nikada prihvatio kao svoju, iako ju je nekoliko puta prikazivao, analizirao i tumačio sa stanovitom simpatijom, tako da je ušla ne samo u znanstvene priručnike,¹⁷ nego čak i u naša enciklopedijska izdanja, valjda kao stečena spoznaja za široku potrošnju, tako reći.¹⁸

Pri takvu bi stanju stvari bilo vrijedno razmotriti kako bi ta tradicionalna ali i dalje viseća etimologija mogla odoljeti pokušaju da se mjesno ime lat. *R(h)agus(s)a* ili tal. *Ragusa* svede na gotov grčki leksem ῥαγοῦσ(σ)α < ῥαγόεσσα, tj. na supstantivirani femininum jednoga od bezbroj kvalitativnih pridjeva na -οεις, -οεσσα, -οεν ili, stegnuto, -ους, -ουσ(σ)α, -ουν, npr. σκιόεις, -όεσσα, -όεν 'sjenovit', prema σκιά 'sjena', kakvi se pridjevi, osobito u stegnutom obliku, javljaju u velikom broju i kao toponimi. Ovdje upućujem, u smislu homofonije našega imena s navedenim pridjevom, samo na glasovnu sličnost među njima, da bi se druge njihove veze otkrile same po sebi.

No prije toga nekoliko riječi o dotičnim pridjevima u ulozi toponima.

Treba uzgred napomenuti da grčka toponomastika, kao što je navodio Skok već za svoje vrijeme,¹⁹ nije ni dan-danas osobito razvijena grecistička disciplina. Od njezina dva osnovna sloja, s jedne strane predgrčkoga, što protoindoevropskog što azijsko-mediteranskog, a s druge iskonsko-grčkoga, znatno je više interesa u znanosti pobuđivao onaj prvi, tuđi sloj, osobito na prijelazu stoljeća i dalje naovamo,²⁰ dok je ovaj drugi, domaći, valjda kao etimološki odviše proziran, ostao ako ne sasvim zanemaren, a ono nedovoljno razrađen i

¹⁶ Usp. H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch* II, s.v. λᾱας (< *λάφας); to pogotovo s obzirom na digamu, koja se u dorskim govorima najdulje čuvala.

¹⁷ Među njima su: F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1990 (1925), str. 441; G. Novak, *Povijest Dubrovnika* I, Zagreb 1972, str. 15; Koščak, nav. dj., str. 13 i d. i 27 i d., i dr.

¹⁸ *Enciklopedija Jugoslavije* III (1963), s.v. *Dubrovnik*.

¹⁹ *Enciclopedia Italiana* XXXIV (1937), s.v. *toponomastica*, napose str. 9.

²⁰ Na tom su polju nezaobilazni radovi P. Kretschmera, A. Ficka, A. Trombettija i dr., u nas K. Oštira i M. Budimira.

nesistematiziran.²¹ Takav je slučaj i s predmetom o kojem je ovdje riječ, a na kojem bih se u okviru svoga naslova morao posebno zadržati. Ali da me ovo četvrtasno ograničenje ne bi zaskočilo usred riječi, postupit ću drukčije, pogotovo kad sam već napola odao svoju nakanu.

Evo ovdje moga dokaznog materijala: osamdesetak listića s isto toliko potvrda kvalitativnih pridjeva na -οεις, -οεσσα, -οεν ili stegnuto -ους, -ουσ(σ)α, -ουν u značenju 'obilan tim i tim' ili 'načinjen kao to i to' u velikom mnoštvu grčkih toponima.²² To je samo jedan od dugih nizova grčkih geografskih imena, glasovno veoma zvučnih, ali po značenju u biti veoma prozaičnih: ona se odnose uglavnom na sastav ili oblik tla, biljni pokrov i životnjski svijet njima označenih mjesta, a rijetko na što drugo. Ovdje ih klasificiram na tri načina:

Ta se imena, prije svega, u morfološko-semantičkom pogledu dadu podijeliti prema rodu i značenju tako da se u muškom rodu, dakle na -οῦς, -οῦντος, javljaju kao imena mjesta (τόπος), npr. Φλειοῦς prema φλέως 'rogoz', Σκιλλοῦς prema σκίλλα 'crveni luk', Τραπεζοῦς prema τράπεζα 'stol', itd., općina (δήμος), npr. Φηγοῦς prema φηγός 'bukva', rijeka (ποταμός), npr. Σιμόεις/Σιμοῦς bez grčkoga etimona, i rtova (λόφος mj. ἄκρον?), npr. Πλατανιστοῦς prema πλατάνιστος 'platana'; u ženskom rodu na -οῦσσα, -οῦσσης, koji nas ovdje posebno zanima, kao imena otoka (νῆσος), npr. Ὑδροῦσσα prema ὕδωρ 'voda', Δρουῦσσα prema δρῦς 'hrast', Λαγοῦσσα prema λαγώς 'zec', Θηγανοῦσσα prema θηγάνη 'brus', Μαράθουσσα (s eolskom baritonezom?) prema μάραθον 'koromač', i izvorā (κρήνη), npr. Κισσοῦσσα prema κισσός 'bršljan'; otočja su, dakako, u pluralu ženskoga roda na -οῦσαι, -ουσσῶν; npr. Οἰνοῦσαι prema οἶνη 'loza'; ali u ženskom rodu ima i gradova (πόλις), npr. Σκοτόεσσα/Σκοτοῦσ(σ)α prema σκότος 'mrak', Τειχιοῦσσα prema τειχίον 'zid', itd.; i rjeđe, u srednjem rodu na -οῦν, -οῦντος kao imena gora (ὄρος) i ravnica (πεδῖον), npr. Σχοινοῦν (sc. πεδῖον) prema σχοῖνος 'šepar'.²³

Dalje, geografski se rasprostiru od matične Grčke po čitavu Mediteranu u dva smjera: po njegovu istočnom i njegovu zapadnom bazenu s pripadajućim morima, dakle od Delfa, gdje je ὀμφαλός γῆς, npr. Ὀπόεις/Ὀποῦς prema

²¹ Za jezično razlikovanje predgrčke i grčke toponimije veoma je važno Fickovo djelo *Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands*, Göttingen 1905, a za njihovo geografsko razgraničenje radovi J. B. Haleya i C. W. Blegena, napose dva u *American Journal of Archaeology* 32 (1928), str. 141 i d. odnosno 146 i d.

²² U nastavku -οεις imamo, u stvari, ievr. sufiks -went- (u ženskom rodu -wet- mj. -wat- < -wnt-), u danom slučaju dodan na o- osnovu; usp. E. Schwyzer i A. Debrunner, *Griechische Grammatik* I, München 1953, str. 526 i d.

²³ Sufiks je -went- bio tako produktivan da u književnosti ima i šaljivo izmišljenih imena s njime; tako, na primjer, Ἀχραδοῦς prema ἀχράς 'divlja kruška' (u Aristofana: općina 'Kruševica'), ili Τυροεσσα prema τυρός 'sir' (u Lukijana: otok 'Sirovac').

ὁπός ‘sok’, sve do Heraklovih stupova, npr. Κοτινοῦσσα (=Γάδεια) prema κότινος ‘divlja maslina’, i daleko u prednju Aziju, npr. Ἰστροῦς (u Mezopotamiji), bez grčkoga etimona.²⁴

I, napokon, historijski se dadu svrstati u tri etape: u heladsko doba, npr. Γονόεσσα (bez *Γονοῦσσα) prema γουνός ‘brijeg’, u razdoblje grčke kolonizacije, npr. Πιτυοῦσσα prema πίτυς ‘omorika/bor’, i u razdoblje helenizacije Istoka, npr. Ἀνθεμοῦς prema ἄνθεμον ‘cvijet’.²⁵

Međutim, ima tu i drugih podjela, kako uopće tako i posebno među toponimima ženskoga roda: tako, u većini slučajeva, među iskonsko-grčkim, npr. Ὀφιοῦσσα prema ὄφις ‘zmija’, i prevedenim, npr. Ἐλαφοῦσσα prema ἔλαφος ‘jelen’ (= *Brattia* prema ilir. **brentas* ‘isto’), u oba slučaja s grčkim etimonom, ali i samo prilagođenim, bez grčkoga etimona, npr. Σινόεσσα za lat. *Sinuessa*, pa onda među starijim nestegnutim oblicima, npr. Γονόεσσα (v. naprijed) i mlađim stegnutim, npr. Σιδοῦσσα prema σίδη ‘šipak’, ili jednima i drugima istoga imena, npr. Σκοτόεσσα/-οῦσα (v. naprijed), već prema jezičnom vremenu i prostoru; ili, također, među starijim sa dva *s* u sufiksu, npr. Ἀλιοῦσσα prema ἄλς ‘sol’, i mlađim, osobito latiniziranim s jednim, npr. *Aegusa* (= Αἰγοῦσσα) prema αἶξ ‘koza’.²⁶

Valja napomenuti da su ovdje navedeni toponimi samo dio građe kojom raspolazem.

Što se tiče našega mjesnog imena srlat. *R(h)agusa* i tal. *Ragusa*, uz koje smo naprijed samo kao homofonijski *curiosum* naveli grčki pridjev ῥαγοῦσ(σ)α < ῥαγόεσσα, sva je prilika da je i ono jedan u nizu navedenih toponima izvedenih sufiksom *-went-* ili nastavkom *-ουσ(σ)α* < *-οεσσα*, u danom slučaju prema imenici ῥ α γ ῆ u značenju ‘pukotina’, ‘rasjelina’, ‘škrapa’ i sl., koja nam je, zajedno sa sinonimom ῥαγάς, -δος, potvrđena što u historijsko-geografskih i agronomskih što u medicinskih pisaca.²⁷ Obje se temelje na korijenu ῥαγ-/ῥηγ-,

²⁴ Tu i tamo se sufiks *-went-* križao s odgovarajućim predgrčkim sufiksima; usp. Ρίζους i ilir.-grč. Ρίζων (lat. *Risinium*, hrv. *Risan*), Ὑδροῦς i mesap.-lat. *Hydruntum* (tal. *Otranto*), Μυοῦς i anat. Μουσανδα i dr.; usp. Mayer, nav. dj. II, str. 245 i d.

²⁵ Neka su se od tih imena grčkom kolonizacijom raširila na sve strane po Mediteranu; usp. prema πίτυς ‘omorika/bor’ — Πιτυοῦς : a) grad u Troadi i b) grad na istočnoj obali Crnoga mora; Πιτυοῦσσα: a) otok u Argolidi, b) naš Hvar i c) staro ime Lampsaka, Salamane i Hija; Πιτυοῦσσαι: otoci u Španjolskoj (glavni otok s gradom *Ibiza*, arap. također ‘bor’).

²⁶ Takvim grčkim imenima, napose nezonimima, često odgovaraju naša imena istoga značenja, kao da su prijevodi; npr. Αἰγοῦσσα = *Kozjak*, Ὑδροῦσσα = *Vodenjak*, Πιτυοῦσσα = *Borovnik/Borovnjak*, Θηγανοῦσσα = *Brusnik/Brušnjak*, *Πελαγοῦσσα = *Morovnik* i sl. To je odatle što čovjek na svim geografskim širinama stječe analogne dojmove o prirodi mjesta.

²⁷ Imenica ῥαγή dolazi na dva-tri mjesta u Hipokrata, a pridjev ῥαγόμες jednom u Nikandra, dok je sinonim ῥαγάς šire potvrđen: u Diodora, u Palatinskoj Antologiji, u Geoponikama pa u liječnikā i dr.; usp. H. Stephanus, *Thesaurus Graecae linguae* VII., s.v.

baš kao i glagol ῥήγνυμι ‘kidam’, ‘lomim’, med.-pas. ‘pucam’ (aor. ἔρράγην, part. ῥαγείς), koji se glagol obilno susreće u kontekstima u vezi s uzburkanim morem. Ovamo idu i druge imenice istoga ili slična značenja, kao ῥηγή, ῥήγμα, ῥωγή, ῥῶγμα, a napose epska ῥηγμίς/ῥηγμῖν; usp. u Homera na nekoliko mjesta: ἐπὶ/παρὰ ῥηγμῖνι θαλάσσης, doslovno ‘na/pri lomištu mora’, tj. ‘tamo gdje se more lomi o obale’.²⁸ Ovdje valja spomenuti stari grad u istočnoj Mediji blizu današnjega Teherana po imenu Πάγα (s varijantama Πάγη, Πάγαι/Παγαί i Παγοί), što su ga stari pisci tumačili kao grčko, i to stoga što je grad ležao na rasjelinama od potresa.²⁹ Iako ta etimologija hramlje, jer je po srijedi drevno iransko ime *Ragā*, za nas je važno da su grčki pisci mogli to ime na temelju prirode mjesta asocirati sa svojom riječju ῥαγή u navedenom značenju. Slično je i s imenom grada Πήγιον/*R(h)egium* u Brutiju, u Mesinskom tjesnacu, koje se također tumačilo kao ‘rasjelina’ prouzročena djelovanjem potresa ili mora.³⁰

U tom smislu valja priznati da bi u našem slučaju femininum pridjeva na -ουσ(σ)α < -οεσσα kao toponim, npr. nezonim ῥαγοῦσ(σ)α, sc. νῆσος, tj. ‘otok pun pukotina, rasjelina, škrapa i sl.’ izvrsno odgovarao konfiguraciji i danas vidljive hridovite obale nekadašnjega otočića na kojem se dizao — veoma je sporno otkada — potonji Πα(γ)ούσιον kao utvrđeni grad na škrapavom otočiću *Ραγοῦσ(σ)α.

Ime *Ραγοῦσ(σ)α s dotičnim grčkim nastavkom nije na Jadranu nipošto osamljeno; usp. Ἐλαφοῦσσα prema ἔλαφος ‘jelen’ (= *Brattia* prema ilir. **brentas* ‘isto’), Πιτυοῦσσα prema πίτυς ‘omorika/bor’ (= *Pharos* prema ilir. **bara*/**fara* ‘isto’), Κελαδοῦσαι prema κέλαδος ‘buka’, *Πελαγοῦσσα (tal. *Pelagosa*, hrv. *Palagruža*) prema πέλαγος ‘visoko more’, možda i *Γραβοῦσσα (tal. *Gravosa*, hrv. *Gruž*) prema medit. **grava* > ngrč. γράβα ‘izdubeni kamen’.³¹

Uostalom, jedna *Ragusa*, vjerojatno također iz grč. *Ραγοῦσ(σ)α, postoji i na Siciliji (gdje nije bilo onoga dalm.-rom. *lau*): grad od sedamdesetak tisuća stanovnika na strmim obalama rijeke *Irminio*, u antici *Hyrminus*, nastao u bizantsko doba blizu antičke *Hybla Heraea*, a ime je mogao dobiti po kakvu analognu mikrotoponimu na obalama rijeke, koji bi se onda bio proširio na sav

²⁸ Rekao bih da Čabejev etimon, tj. alb. *rrush* ‘grožđe’ (prema grč. ῥάξ, gen. ῥᾱγός s dugim α nasuprot mome ῥαγή s kratkim) ne odgovara ni fonološki ni semantički.

(Što se tiče starijih latinskih potvrda imena *R(h)agusa*, one nam u tom pogledu ne kažu ništa, jer je prvi slog, npr. i u naših latinista, *syllaba anceps*; tako kadšto i u istoga pisca, npr. u stihovima Milecijeve kronike.)

²⁹ Usp. Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie* IAI (1914), s.v. *Raga*.

³⁰ Nav. dj., s.v. *Regium*³.

³¹ Usp. Mayer, nav. dj. I i II, pod dotičnim imenima.

grad. Što se tiče Jirečekove pretpostavke u vezi s grč. ζιτνός 'žitnica', i to u akuz. plur. na -ους,³² ona jedva podnosi lingvističku kritiku, osobito sa strane grčke dijalektologije. Uz toponim *Ragusa* javljaju se na Siciliji ili oko nje i neki drugi nazivi s istim nastavkom: stariji, kao *Aegusa* prema αἴξ 'koza', *Ericussa* prema ἐρίκη 'resulja' (biljka), *Phoenicussa* prema φοῖνιξ 'palma', i novi, kao *Ravanusa* prema ῥάφανος 'rotkva', *Raddusa* prema ῥάβδος 'prut' itd.

Treba napomenuti da imenica ραγή, dakle i koliko-toliko razumljiv pridjev ženskoga roda ραγόεσσα > ραγοῦσ(σ)α, postoji, zajedno sa sinonimom ραγάς/ραγάδα, i u novogrčkom jeziku u istom značenju, što ne isključuje mogućnost da su takva imena nastajala i u rano bizantinsko doba, pogotovo kad se -ουσ(σ)α kao nastavak u toponimima moglo i automatizirati.³³

Taj naš etimološki prijedlog, koji polazi od gotova grčkoga leksema ραγοῦσ(σ)α < ραγόεσσα, obilazeći, dakle, ono dalm.-rom. *lau* kao nepouzđano, pa i suvišno, ukida sve tri naprijed navedene fonološke dileme između λαῦ i 'Ραου- kao bespredmetne, a ujedno rješava i cio niz drugih, i to:

1) odnos između *R(h)agusa* i *R(h)agusium* (usp. *Ragusium* već u Geografa Ravenjanina), gdje — prema Konstantinovu 'Ραούσιον (ili, skraćeno, 'Ραούσι/v/ — tri momenta upućuju na to da je *R(h)agusium* izvedeno iz *R(h)agusa*, a ne obratno, kao što se uzimalo:³⁴ prvo, hijat, koji je ovdje pojava srednjogrčke fonetike (usp. τραγοῦδι 'pjesma' > τραβοῦδι preko *τραοῦδι), dakle isto kao i u Τραγοῦριον > tal. *Traù*, drugo, nastavak -ιον tipičan uz ostalo i za imena utvrda i utvrđenih gradova, (usp. 'Τλιον, Γύθιον, Πηλούσιον, Ἄκτιον, Βυζάντιον i dr; da je izvedeno obratno, bilo bi *'Ρα(γ)ουσία, i, treće, kmetik i etnik lat. *R(h)aguseus* i tal. *raguseo/Raguseo* (u Konstantina 'Ραουσαῖος) prema znatno mlađem *R(h)agusinus* i dr.,³⁵ pri čemu nastavak -αίος sam po sebi upućuje na *a*-osnovu kao u *'Ραγοῦσ(σ)α (od 'Ραγούσιον bi bilo *'Ραγουσιαῖος);³⁶

2) prijelaz dvostrukoga *s* u jedno, tj. *'Ραγοῦσ(σ)α > *R(h)agusa*, koji se započeo već u antičko doba; usp. Δρυμοῦσσα > Δρυμοῦσα, i nastavio

³² C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* (=Denkschriften der KAW 45) I, Wien 1904, str. 60.

³³ Na to bi upućivala i ona izmišljena imena s tim sufiksom; v. ovdje, bilj. 23.

³⁴ Tu je Skok mijenjao mišljenje, dok je Alessio bio otpočetka za takav razvoj; usp. nav. dj., str. 69 i d.

³⁵ Usp. o tome B. Migliorini, Di alcuni vocaboli derivati dal nome di Ragusa, *Rešetarov zbornik*, Dubrovnik 1931, str. 435 i d.

³⁶ Skok, *Starohrvatska prosvjeta* 1 (1927), str. 73 i d. i 161, uzimlje u pomoć i lekciju *'Ραουση, koja bi, uz oblik 'Ραούσι, s kojim se očito kontaminirala prema izgovoru, mogla lijepo objasniti cio razvoj, i to kao zamjena za *'Ραγοῦσ(σ)α, gen. -ης, tj. za tip na α "impurum", koji se u jeziku gubi; usp. ngrč. Βιέννα, -ας ili Βιέννη, ης (ali ne *Βιέννα, -ης) 'Beč'.

pogotovo pri zamjeni grčke grafije latinskom, npr. Ἀργινούσ(σ)αι, lat. samo *Arginusae*;³⁷

3) kolebanje tu i tamo između *Ragusium* i *Racusium*, što bi mogao biti odraz morfološke i semantičke kontaminacije dvaju grčkih leksema veoma slična značenja, ῥαγή ‘pukotina’ i ῥάκος ‘poderina’.³⁸

Štaviše, i samo pravopisno kolebanje *Rhagusa/Ragusa* ili *Rhagusium/Ragusium* i sl. u novolatinskim tekstovima, pa i u naših latinista, pokazuje da se u tom imenu dokasna naslućivalo grčko porijeklo.

Sve nas te činjenice upućuju, dakle, na zaključak da je toponim ili, točnije, nezonim *Ragusa* za naš Dubrovnik upravo grčki femininum supstantiviranoga pridjeva ῥαγέσσα > ῥαγοῦσ(σ)α, sc. ῥήσος, tj. ‘otok pun pukotina, rasjelina, škrapa i sl.’, odakle je naknadno, možda tek u srednjolatinske, izveden oblik *R(h)agusium/Ραούσιον*, koji se uostalom nije ni primio kao konačan. Ali nešto bi slično *mutatis mutandis* moralo vrijediti i za istoimeni grad na Siciliji. To bi značilo da su nositelji talijanskoga jezika, osobito kao mletačkoga, veoma rano, još na početku uspona Venecije na Jadranu, usvojili što preko dalmatsko-romanskoga jezika što preko službenoga latiniteta stari, tada već “učeni” oblik *Ragusa* nasuprot već pohabanom pučko-bizantskom Ραούσι (odakle tal. i *Rausi* s tosk. *Raugia*, alb. *Rush*) te ga sačuvali do dan-danas, dok najstariji slavenski došljaci kao svijet kontinentalnih navika, među kojima i one “Hvali more, drž’ se kraja!”, nisu u procesu postupne jadranske akulturacije imali potrebe ni za jednim ni za drugim. Odatle onda i upadno kasna pojava našega domaćeg, izrazito suhozemnog imena *Dubrovnik*, zasada svejedno da li izvornog ili prilagođenog.

* * *

Etimologija imena *Ragusa* za Dubrovnik koja se ovdje predlaže predstavlja, kako vidimo, jednu, ali i posebnu etapu na putu traganja za etimonom toga toponima. Od pučke etimologije cara Konstantina, koja se svojom pretpostavkom λαῦ > Ραούσιον dugo vrijeme nametala i znanstvenim pokušajima rješenja pitanja, preostajalo je sve manje i manje: najprije ju je Skok, oprezan kakav je bio, ogledavao sa svih strana, ali s dolične udaljenosti, dok su je drugi — Alessio, Mayer i Putanec — održavali na snazi, da bi je onda isti Skok konačno zabacio i odlučio se za nepoznanicu. Tek je Čabej pošao vlastitim putem povezujući alb. *Rush* ‘Dubrovnik’ i alb. *rrush* ‘grožđe’, vjerojatno također grecizam, ali više — čini se — zato da bi ponudio kakvu-takvu “ilirsko-albansku” etimologiju nego lingvistički uvjerljivo rješenje.

³⁷ Promjena σσ > σ normalna je pojava grčke historijske fonetike, usp. Schwyzer-Debrunner, nav. dj., str. 321.

³⁸ Kako se obje riječi čuvaju i u novogrčkome, do miješanja je moglo doći i u bizantsko doba.

Naš prijedlog, koji se oslanja na gotov grčki pridjevski leksem ῥαγοῦσ(σ)α < ῥαγόεσσα, znači vidljiv korak naprijed prije svega u semantičkom smislu, pogotovo time što široki pojam 'stijena' predašnjih pokušaja zamjenjuje užim sintagmatskim skupom 'otok pun pukotina i sl.' u primjeni na otočić na kojem je grad i nastao.

Što se pak tiče fonološkoga razvoja *ῥαγοῦσ(σ)α > *Ragusa*, vidjeli smo da nema nijednoga pitanja što bi ga naš prijedlog ostavio otvorenim.

Osim toga, taj prijedlog dopušta i mogućnost s kojom danas znanost, napose povijest i arheologija, sve više računa, tj. da je nekakvo naselje na dotičnom situsu moglo postojati još iz rane antike, možda kao staro grčko sidrište, ako ništa drugo, iz kojega se kasnije, u rimsko doba, Epidaur vidio kao *civitas* (usp. hrv. *Cavtat*). A kad se nakon propasti te rimske kolonije gradski život prenio na hridoviti otočić zvani *ῥαγοῦσ(σ)α, to se staro, geografsko ime osjećalo s vremenom sve manje prikladno težeći da se zamijeni sociološki obilježenim ῥα(γ)ούσιον/*R(h)agusium* kao oznakom za utvrđeni grad. Ali u međuvremenu se staro *ῥαγοῦσ(σ)α održalo kao *R(h)agusa* u dalmatsko-romanskom, pa i u latinskom jeziku, odakle je prešlo i u mletački dijalekt talijanskoga, dok se u srednjo-grčkom "pohabalo" u *ῥαούση i pomiješalo s ῥαούσι kao skraćenim oblikom punoga ῥαούσιον < *ῥα(γ)ούσιον/*R(h)agusium*.

Sličan je, ali lakši put razvoja mogla imati i *Ragusa* < *ῥαγοῦσ(σ)α na Siciliji, gdje je grčki jezik također rano nestao pred latinskim.

Na taj bi način u pitanju etimologije imena *Ragusa* ova nova, "grčka" hipoteza zamijenila tri starije, "dalmatsko-romansku", "ilirsku" i "mediteransku".

ABOUT THE PLACE-NAME *RAGUSA* FOR DUBROVNIK

Summary

The search for an etymology of the place-name *Ragusa* for Dubrovnik has a rather long tradition in the European linguistics. The old and well-known explanation of the Byzantine emperor Constantine VII Porphyrogenetos which derived the name at issue — according to him *Ῥαούσιον* or *Ῥαούσι* — from Dalm.-Rom. *λαῦ* 'rock' has strongly and for a long time influenced the modern research, so among others P. Skok, G. Alessio, A. Mayer and V. Putanec; only E. Čabej presented his own yet a neither phonologically nor semantically plausible solution: Alb. *rrush* 'grape' (as against Alb. *Rush* 'Raguse/Dubrovnik') from supposed **ragus* to connect with Gr. *ῥάξ*, Gen. *ῥαγός* 'grape berry'.

In the preceding paper a new etymological proposal is made. It is based on the ready-made Greek adjective *ῥαγοῦσ(σ)α* < *ῥαγόεσσα*, feminine of *ῥαγόεις* 'full of clefts' cognate with *ῥαγή* 'cleft' from the root *ῥαγ-/ῥηγ-* (as in *ῥήγνυμι* 'break', med.-pass. aor. *ἔρραγην*); as to the ending *-ουσ(σ)α* < *-οεσσα* (i.e. *o*-stem plus suffix *-we(n)t-*) it was very widespread in antiquity all over the Mediterranean including the Adriatic Sea itself. Many similar names survive in the area till today. The adjective concerned as an island-name *ῥαγοῦσ(σ)α* viz. *νησος*, i.e. 'island full of clefts', corresponds very well to the configuration of the rocky sea-shore of the islet, presumed **Ῥαγοῦσ(σ)α*, on whose crags took rise the homonymous city called later also *Ῥα(γ)ούσιον* or *R(h)agusium*.

The same would apply *mutatis mutandis* to *Ragusa* in Sicily, too. Moreover, the names of the ancient cities of *Ῥάγα* in the eastern Media and of *Ῥήγιον/R(h)egium* in Bruttium were in antiquity associated with the same notion.

Thus the place-name *Ragusa* < **Ῥαγοῦσ(σ)α* as a Greek name points by itself to the ancient origin of the site.